

“สร้อยสายคำ” คัมภีร์ปกครองศาสนจักรและอาณาจักร “Soi Sai Kham” The book of governing the church and kingdom

ชาญวิช ทุมโหมง
Chanchawit Thummong

ครูโรงเรียนบ้านหนองบาก อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร
Instructor, Bannongbak School, Patio District, Yasothon Province

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาด้านฉบับคัมภีร์ใบลานสร้อยสายคำ วัดสำโรงใหญ่ ตำบลสำโรง อำเภอยุทธพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ 2) เพื่อศึกษาคัมภีร์สร้อยสายคำที่มีผลต่อการปกครองศาสนจักรและอาณาจักร และ 3) เพื่อศึกษาบทลงโทษในคัมภีร์สร้อยสายคำ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านฉบับคัมภีร์ใบลานสร้อยสายคำ วัดสำโรงใหญ่ ตำบลสำโรง อำเภอยุทธพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ มีลักษณะเป็นลานก้อม จำนวน 29 ลาน 58 หน้าลาน จารด้วยอักษรไทยน้อย 2) เนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์สร้อยสายคำ มีเนื้อหาที่บัญญัติขึ้นตามแนวทางศาสนา ดังมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ เช่น พระวินัย เขตอุปจาร อกุศลกรรมบถ ราชธรรม อปรีหานิยธรรม จำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นส่วนที่ใช้ปกครองศาสนจักร โดยใช้ข้ออาบัติในทางศาสนาใช้ในการปกครอง ส่วนที่ 2 เป็นส่วนปกครองอาณาจักร มีเนื้อหาประกอบด้วย กฎหมายอุปจาร กฎหมายกล่าวริษยา กฎหมายละเมิดอกุศลกรรมบถ กฎหมายเล่นชู้ เมีย 12 จำพวก ข้อประพฤติเสนาอำมาตย์ โลกธรรม กฎหมายค่าคน กฎหมายคุ้มครองเครื่องปลูกของสวน กฎหมายเสพสังวาสสัตว์ มาตราการาคาสัตว์ กฎหมายลักทรัพย์ ปาราชิกภายนอกศาสนา และปิกณกะโทษ 3) บทลงโทษหรือการใส่สินไหมในคัมภีร์สร้อยสายคำมีชื่อเรียก 11 ชื่อ ได้แก่ ปาราชิก สังฆาติเสส ฤกษ์จัจย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทศนียะ ทุกกฎ ทุกภาสิต ชันคำคอ ชันไหม ชันแปง และชันสมมา ซึ่งสินไหมในแต่ละข้อจะมีโทษแตกต่างกันไปตามแต่ละฐานะเพศ และศักดิ์นา

คำสำคัญ : สร้อยสายคำ, กฎหมายโบราณ

ABSTRACT

The objectives of this research were to 1) study the manuscripts of the palm leaves scriptures at Samrong Yai Temple, Samrong Sub-district, Uthumphon Phisai District, Sisaket Province; 2) study the Soi Sai Kham scriptures which affect the governance of the

religion and the kingdom; and 3) study the punishments mentioned in the Soi Sai Kham scriptures.

The results of this research were as follows 1) Manuscripts of the palm leaves of Soi Sai Kham at Samrong Yai Temple, Samrong Sub-district, Uthumphon Phisai District, Sisaket Province have short features, the number of them is 29 leaves, 58 pages and engraved with Thai Noi characters. 2) The contents of the Soi Sai Kham scriptures were made by citing Buddhism as many of the doctrines shown in them, for example, the discipline, the nearby area of the temples, sinful way, the obligations or responsibilities of a king to his people, the things leading never to decline but only to prosperity. They can be divided into 2 parts: The first part is used for governance the religion by using religious offenses to govern. Another part is used for governance the kingdom. Its contents consist of the laws about the nearby area of the temples, slander, violation of sinful way, committing adultery, the 12 types of wives, regulations for the government officers, 8 worldly concerns, human rights, gardening protection, rape animals, the scale of animals prices, theft, Buddhist monk who committed the gravest transgression of the rules and other miscellaneous laws. 3) There are 11 types of penalties or indemnifications mentioned in the scriptures namely Parajika, Sanghadisesa, Thullaccaya, Pacittiya, Patidesaniya, Dukkata, Dubhasita, Khankhakho, Khan mai, Khanpaeng and Khansomma, in which each compensation has different penalties depending on the status, gender and dignity.

Keywords: Soi Sai Kham necklace, ancient law

บทนำ

สังคมิ์อีสานในอดีตเป็นสังคมิ์ที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ การปกครองต้องอาศัยตามจารีตคำสอนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา รูปแบบวิธีการควบคุมทางสังคมิ์เป็นการสอนโดยตรงแก่สมาชิกในสังคมิ์ ต่อมาเป็นการสอนโดยบุคคลโอบายในการควบคุมสังคมิ์ผ่านจารีต และขั้นสุดท้ายเป็นการใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษร (อำนาจ พรหมกำลป์ และ ศิวซ์ ศรีโกคางกุล, 2560: 654) สังคมิ์อีสานเป็นสังคมิ์ที่มีความผูกพันอยู่กับอาณาจักรล้านช้าง เนื่องจากบรรพบุรุษของชาวอีสานส่วนใหญ่มีถิ่นเดิมอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

สำลิต บัวสีสะหวัด (1993: 1-3) กล่าวว่า กฎหมายชนชาติลาวมี 8 คัมภีร์ ได้แก่ มูลตันโต สร้อยสายคำ พระธรรมศาสตร์หลวง สุวรรณมุกขะ ราชศาสตร์ โคสาราช สังคหปกรณ และ

คัมภีร์คติโลกดศีธรรม คัมภีร์สร้อยสายคำเป็นคัมภีร์ที่ยึดวินัยสงฆ์ 227 ข้อเป็นหลักการสร้างกฎหมายของสองฝ่าย คือ ฝ่ายบรรพชิต และฝ่ายฆราวาส

คัมภีร์สร้อยสายคำ แต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าโพธิสารราช เมื่อประมาณ พ.ศ. 2063 มีเนื้อหาข้อห้ามและการลงโทษอิงตามหลักอาญาปาติโมกข์ กล่าวถึงพฤติกรรมกระทำผิดของบุคคล อ้างเปรียบเทียบการกระทำผิดละเมิดพระวินัยของภิกษุ แล้วกล่าวอธิบายบทลงโทษจากหนักไปหาเบาตามอย่างวินัยสงฆ์ แต่บทลงโทษและการปรับโทษบุคคลจะนำสถานะ ศักดินา อายุ เพศ มาประกอบด้วย (วิลาวรรณ มหาราช และ ประสาน กมลพุทธิ, 2555: 65)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาต้นฉบับคัมภีร์ใบลานสร้อยสายคำ
2. เพื่อศึกษาคัมภีร์สร้อยสายคำที่มีผลต่อการปกครองศาสนาจักร และอาณาจักร
3. เพื่อศึกษาบทลงโทษในคัมภีร์สร้อยสายคำ

วิธีดำเนินการ

1. ปฎิวัติคัมภีร์ใบลานสร้อยสายคำ และศึกษาเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. นำข้อมูลมาสังเคราะห์และเรียบเรียงเนื้อหา

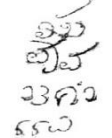
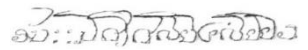
สรุปผล

1. ต้นฉบับ

ต้นฉบับสร้อยสายคำ เป็นเอกสารใบลาน จำนวน 1 ผูก แต่เดิมจำนวน 30 ลาน สูญหาย 1 ลาน คือลานที่ 22 ปัจจุบันคงเหลือ 29 ลาน 58 หน้าลาน ไม่มีปกหน้าและปกหลัง ขนาดกว้าง 5.5 เซนติเมตร ยาว 23 เซนติเมตร เป็นเอกสารใบลานวัดสำโรงใหญ่ ตำบลสำโรง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ จารด้วยอักษรไทยน้อย หน้าลานละ 6 บรรทัด

ชื่อเรื่องสร้อยสายคำมีปรากฏการเขียนดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงชื่อเรื่อง

อักษร	ข้อความ
	อัน (นี้) สร้อยสายคำแล
	อันนี้สร้อยสายคำแล (30/1/5) ¹

¹ การอ้างอิงเนื้อหาใบลาน ลาน/หน้า/บรรทัด เช่น 30/1/5

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 การปกครองศาสนจักร

ศาสนจักร คือ อำนาจในการปกครองทางศาสนา คำว่าศาสนจักรในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาไปที่การปกครองฝ่ายพระพุทธศาสนา เรียกอีกอย่างว่าพุทธจักร การปกครองศาสนจักรในคัมภีร์สร้อยสายคำยัดการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยหรือพระปาติโมกข์เป็นหลัก และนอกจากนี้แล้วการปกครองศาสนจักรยังมีการนำเอากฎหมายบ้านเมืองมาใช้ปกครองร่วมด้วย เช่น กฎหมายเล่นชู้ กฎหมายลักขโมย และการสร้างกฎวิหารที่เหมาะสมแก่สมณสาธิตและสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ เป็นต้น มีเนื้อหาจำแนกได้ ดังนี้

3.1.1 สังฆาติเสส

สังฆาติเสสเป็นเรื่องที่ถูกล่ามถึงในคัมภีร์สร้อยสายคำเป็นเรื่องแรก สังฆาติเสส เป็นชื่อหมวดอาบัติหนักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ คือเป็นครุกาบัติ (อาบัติหนัก) (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559: 422) สังฆาติเสสมิ 13 ข้อ ได้แก่ 1) จงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน 2) ถูกต้องกายกับมาตุคาม 3) พุดเกี้ยวหญิง 4) ให้บำเรอความใคร่ของตน 5) ชักสื้อหญิงชายให้เป็นผัวเมียกัน 6) การสร้างกุฎิ 7) การสร้างวิหาร 8) ภิกษุใส่ความภิกษุด้วยอาบัติปาราชิก 9) ภิกษุแก่งสมมติแล้วใส่ความว่าปาราชิก 10) ภิกษุทำสังฆเภท 11) สนับสนุนภิกษุทำสังฆเภท 12) ภิกษุเป็นคนว่ายาก 13) ภิกษุประจบคฤหัสถ์

3.1.2 ปาราชิก

ปาราชิกสิกขาบทจัดอาบัติหนัก เมื่อภิกษุละเมิดแล้วจะขาดจากความเป็นภิกษุทันที ต้องสละสมณเพศและไม่ได้รับอนุญาตให้อุปสมบทอีก ได้แก่ 1) การเสพเมถุน ต้นบัญญัติเกิดจากพระสุทินได้ออกบวชในพระพุทธศาสนา ต่อมาได้กลับไปเสพเมถุนกับอดีตภรรยา 2) การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ ต้นบัญญัติเกิดจากพระธนิยะกุมภการบุตร ได้ลักไม้ของหลวงมาสร้างกุฎิ 3) การพรากกายมนุษย์ ต้นบัญญัติเกิดจากภิกษุได้ฆ่ากัน และ 4) การกล่าวอวดอุตริมนุสสธรรม ต้นบัญญัติเกิดจากภิกษุกล่าวอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีในตัว

3.1.3 การสร้างกุฎิวิหาร

คัมภีร์สร้อยสายคำได้ระบุถึงการสร้างกุฎิถวายพระสงฆ์ ซึ่งความกว้างหรือความใหญ่ของกุฎิสงฆ์จะแตกต่างกันไปตามแต่สมณศักดิ์ของภิกษุรูปนั้น ซึ่งสมณศักดิ์ในที่นี้เป็นสมณศักดิ์ที่แต่งตั้งขึ้นจากคนในท้องถิ่น ไม่ใช่การแต่งตั้งขึ้นจากส่วนกลางดังเช่นปัจจุบัน สมณศักดิ์ในอดีตแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายการศึกษา และฝ่ายบริหาร สมณศักดิ์ฝ่ายการศึกษา เป็นฝ่ายที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา สังคมจึงมีการจัดระดับความรู้ไว้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ 1) ญาสำเร็จ 2) ญาชา 3) ญาคู 4) ญาท่าน (พระปลัดอำพร กุศลจิตโต, 2541: 6-8)

หลักเกณฑ์ในการสร้างกุฏิพระสงฆ์ในคัมภีร์สร้อยสายปรากฏตำแหน่งสมณศักดิ์เพียง 3 ตำแหน่ง ได้แก่ สมเด็จหรือสำเร็จ ชา และหัวครูหรือครู ดังนี้ 1) กุฏิสมเด็จ กว้างยาว 5 วา กุฏิ 9 ห้อง แต่ละห้องกว้างยาว 5 ศอก หน้าต่างกว้าง 7 ก่า ดวดสูง 8 ศอก พื้นสูง 3 ศอก 2) กุฏิชา ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

กว้างยาว 5 วา กุฏิ 5 ห้อง แต่ละห้องกว้างยาว 5 ศอก หน้าต่างกว้าง 3 ก้าว ดวดสูง 6 ศอก พื้นสูง 3 ศอก และ 3) กุฏิหวัศร กว้างยาว 2 เส้น กุฏิ 7 ห้อง แต่ละห้องกว้างยาว 5 ศอก หน้าต่างกว้าง 5 ก้าว ดวดสูง 7 ศอก พื้นสูง 3 ศอก

การปกครองศาสนจักรในสร้อยสายคำล้นได้รับต้นแบบมาจากพระปาติโมกข์ ซึ่งพระวินัยที่นำมาบัญญัติไว้ในคัมภีร์สร้อยสายคำมีเพียงอาบัติ 2 ประการ คือ อาบัติปาราชิก และอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งนับว่าเป็นอาบัติหนักหรือโทษหนักในทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้อาบัติ 5 ประการที่เหลือไม่ได้ถูกนำมาบัญญัติไว้อย่างละเอียด แต่มีการกล่าวถึงในส่วนท้ายว่า “...อาบัติติยา อันว่าอาบัติภิกขุมี 2 ร้อย ยี่สิบ 7 ตัวแล...” (4/1/5-4/2/5)

2.2 การปกครองอาณาจักร

อาณาจักร คือ อำนาจปกครองทางบ้านเมือง จำแนกได้ ดังนี้

2.2.1 กฎหมายอุปจาร

อุปจาร หมายถึง เฉียด, จวนเจียน, ที่ใกล้ชิด, ระยะใกล้เคียง, ชาน, บริเวณรอบ ๆ ดังตัวอย่างที่ว่า อุปจารเรือน อุปจารบ้าน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559: 572) พ่อบ้านมีหน้าที่ในการตรวจตราชุมชนที่ตนปกครองให้พ้นจากโจรขโมย อีกทั้งมีหน้าที่รักษาอุปจารต่าง ๆ คัมภีร์สร้อยสายคำได้กำหนดอุปจารต่าง ๆ ไว้ดังนี้ อุปจารไร่ 10 วา อุปจารนา 15 วา อุปจารบ้าน 60 เส้น อุปจารวัด 70 วา

2.2.2 กฎหมายกล่าวริษยา

ริษยา คือ ความไม่ยากให้คนอื่นได้ดี เขาได้ดีตนอยู่ไม่ได้ เห็นผู้อื่นได้ดีไม่สบายใจ คำเดิมในสันสกฤตเป็น อิริษา บาลีใช้ว่า อีสสา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559: 343) ในต้นฉบับเขียน ตัว ล ประสมกับสระอี ตัว ด เป็นตัวสะกด ตัว ส ตัว ย ห้อยประสมกับสระอา “ลิตสยา” (อิธ: ๗๖) และ ตัว ล ประสมกับสระอี ตัว ด เป็นตัวสะกด ตัว ท ประสมกับสระ อะ ตัว ห ตัว ย ห้อยประสมกับสระอา “ลิตทะหยา” (อิธ: ๗๗) มีตัวอย่างการคือ *ไผ่ผู้กล่าวลิตสยากันถึกโทษขึ้นถูลัจจย* (6/2/2) และ *ไผ่ผู้กล่าวลิตทะหยาแสนถึกโทษขึ้นสังฆา* (6/1/5)

คัมภีร์สร้อยสายคำกล่าวถึงกฎหมายการกล่าวริษยาบุคคลต่าง ๆ ไว้ดังนี้ 1) ริษยาเสนาอำมาตย์โทษปาราชิก 2) ริษยาเพียโทษสังฆาทิเสส 3) ริษยาแสนโทษสังฆาทิเสส 4) ริษยาหมื่นด้านโทษขึ้นทุกกฎ 5) ริษยาหัวท้าวโทษปาจิตตีย์ 6) ริษยาหม่อมบ่าวโทษปาฏิเทสนียะ 7) ริษยาซึ่งกันและกันโทษถูลัจจย 8) ริษยาครูสังฆราชโทษเทียน 1,000 บาท 9) ริษยาเจ้าหัวชาโทษเทียน 100 บาท กล่าวริษยาพระภิกษุสามเณรโทษเทียน 1 บาท

2.2.3 กฎหมายละเมิดอภิสกุลกรรมบถ

คัมภีร์สร้อยสายคำได้กล่าวถึงอภิสกุลกรรมบถ คือข้อที่ไม่ควรประพฤติจำแนกได้ 3 ทาง คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ดังนี้

1) กายกรรม สิ่งไม่ควรประมาท 13 ประการ ดังนี้
1.พระมหากษัตริย์ 2. เสนาอำมาตย์ 3. พระภิกษุสงฆ์ 4. พ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ 5. ญาติพี่น้อง 6. แยกบ้านแยกเมือง 7. พ่อค้าแม่ค้า 8. ราชทูตต่างประเทศ 9. ลูกเมียผู้อื่น 10. ไร่นาผู้อื่น 11. เรือกสวนผู้อื่น 12. บ้านเรือนผู้อื่น และ 13. ข้าวของเครื่องใช้

2) วจีกรรม สิ่งที่ไม่ควรด่าทอ 9 ประการ ดังนี้
1. พระมหากษัตริย์ 2. เสนาอำมาตย์ 3. พระภิกษุสงฆ์ 4. พ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ 5. ญาติพี่น้อง 6. แยกบ้านแยกเมือง 7. พ่อค้าแม่ค้า 8. ราชทูตต่างประเทศ และ 9. ลูกเมียผู้อื่น

3) มโนกรรม สิ่งที่ไม่ควรกระทำ ดังนี้ 1. พุดสวนพระมหากษัตริย์เมื่อพระมหากษัตริย์กำลังคุยกัน 2. พุดสวนครูอาจารย์เมื่อครูอาจารย์กำลังคุยกัน 3. เดินผ่านผู้คนโดยไม่ขออนุญาต 4. นั่งในที่ไม่เหมาะสมเมื่อไปบ้านเรือนผู้อื่น 5. นั่งในที่ไม่เหมาะสมขณะคุยกับพระสงฆ์ 6. เด็ดผลไม้ในวัดโดยไม่ขออนุญาต

คัมภีร์สร้อยสายคำได้กล่าวโทษของบุคคลที่ล่วงละเมิดอภิสกุลกรรมไว้ว่าบุคคลใดได้ละเมิดกายกรรมถูกโทษทุกกฎ ละเมิดวจีกรรมและมโนกรรมถูกโทษสังฆาทิเสส

2.2.4 กฎหมายเล่นขู้

คัมภีร์สร้อยสายคำได้กำหนดโทษการเล่นขู้ไว้ ดังนี้

1) หัวครูสังฆราชเล่นขู้เมียเสนาอำมาตย์ หัวครูปาราชิก 9 สีกาปาราชิก 4 2) เจ้าหัวชาเล่นขู้เมียขุนนาง หัวชาปาราชิก 4 สีกาปาราชิกตัน 3) ขุนนางเล่นขู้ไพร่ ผู้ชายโทษปาราชิก 8 ผู้หญิงโทษปาราชิกตัน 4) ไพร่เล่นขู้ขุนนาง ผู้ชายโทษปาราชิก 4 ผู้หญิงโทษปาราชิกตัน 5) ไพร่เล่นขู้นางสนมในวัง ผู้ชายโทษปาราชิก 9 ผู้หญิงโทษปาราชิก 5 เขียนผู้ชาย 500 ครั้ง เขียนผู้หญิง 250 ครั้ง โทษจำคุกคนละ 3 เดือน เลี้ยงช้างอีกคนละ 3 ปี 6) ไพร่เล่นขู้กับภรรยาที่สามีไปราชการ โทษผู้ชาย 15 บาท โทษผู้หญิง 12 บาท 7) สามีไปค้าขาย ภรรยาแอบมีขู้ โทษผู้ชาย 15 บาท โทษผู้หญิง 8 ตำลึง 8) สามีอยู่บ้าน ภรรยาแอบเล่นขู้ โทษผู้ชาย 8 ตำลึง โทษผู้หญิง 6 ตำลึง 2 บาท 9) ลูกเขยเล่นขู้แม่ยายไม่มีสามี โทษลูกเขย 2 บาท โทษแม่ยาย 3 บาท ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ 1 บาท ให้เจ้าโทษ 1 บาท คารวะหลักคำ 3 บาท 10) ลูกเขยเล่นขู้แม่ยายมีสามี โทษลูกเขย 3 บาท โทษแม่ยาย 1 ตำลึง ให้คนเฒ่าคนแก่ 1 บาท ให้ฝ่ายสามี 1 บาท 11) พี่เขยเล่นขู้น้องภรรยาไม่มีสามี โทษพี่เขย 6 บาท ควาย 1 ตัว ให้คนเฒ่าคนแก่ 2 บาท ขอมมาพ่อ 2 บาท ขอมมาแม่ 2 บาท ให้เจ้าโคตรควาย 1 ตัว 12) พี่เขยเล่นขู้น้องเมียมีสามี พี่เขยโทษปาราชิก 4 13) น้องเมียมีสามี พี่เขยโทษปาราชิก 4 น้องเมียโทษปาราชิกสะหัด 14) น้องเขยเล่นขู้พี่สาวของเมีย ไม่มีสามี มีโทษ 13 บาท ให้คนเฒ่าคนแก่ 2 บาท ให้แม่ 2 บาท 15) น้องเขย เล่นขู้พี่สาวเมียมีสามี น้องเขยโทษปาราชิก 4 พี่สาวเมียโทษปาราชิกตัน 16) พ่อเล่นขู้กับลูกสาวไม่มีสามี พ่อโทษ

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

สังฆาภิเสส ลูกสาวโทษทุกกฎ ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ 5 บาท คารวะหลักคำ 5 บาท ให้แม่ 3 บาท ให้เจ้าโคตร 2 บาท 17) พ่อมีชู้กับลูกสาวมีสามี พ่อโทษปาราชิก 8 ลูกสาวโทษปาราชิกต้น 18) พี่ชายมีชู้กับน้องสาวมีสามี พี่ชายโทษปาราชิกต้น น้องสาวโทษปาราชิกสะหงัด 19) พี่ชายมีชู้กับน้องสาวไม่มีสามี พี่ชายโทษปาจิตติย น้องสาวโทษถูกลักจ้าย ให้คนเฒ่าคนแก่ 1 บาท ให้เจ้าโคตร 1 บาท คารวะหลักคำ 1 ตำลึง เทียน 1 พันบาท

2.2.5 เมีย 12 จำพวก

เมีย 12 จำพวก ดังนี้ 1) ผัวแต่งเมียแปง คือ หญิงที่ชายหมั้นหมายไว้ 2) หญิงที่พระมหากษัตริย์หมั้นหมายไว้ 3) หญิงที่ไถ่ทาสมาเป็นเมีย 4) หญิงที่มีสามีแล้วตนเอามาเป็นเมีย 5) หญิงที่ฝ่ายชายชู้เอาเป็นเมีย 6) หญิงที่ปลงใจเสพลังวาสเป็นผัวเมียกัน 7) หญิงที่ชู้ฝ่ายชายเป็นสามี 8) เมียได้จากการเป็นชู้กับเมียผู้อื่น 9) เมียที่บังคับลูกหลานเป็นเมีย 10) เมียที่ได้จากการรักษาพยาบาล 11) เมียได้จากขันกั้นขันพัน 12) เมียได้จากการชิงปล้น

เมีย 12 จำพวกนี้ มีค่าโทษ ดังนี้ 1) จำพวก 1: 12 ตำลึง 2 บาท 2) จำพวก 2: 12 หัต 3) จำพวก 3: 11 ตำลึง 2 บาท 4) จำพวก 4: 12 ตำลึง 1 หัต 5) จำพวก 5: 10 ตำลึง 1 บาท 6) จำพวก 6: 10 ตำลึง 7) จำพวก 7: 9 ตำลึง 2 บาท 8) จำพวก 8: 9 ตำลึง 9) จำพวก 9: 8 ตำลึง 2 บาท 10) จำพวก 10: 8 ตำลึง

2.2.6 ข้อประพฤติเสนาอำมาตย์

1) บุคคลมีหน้าที่ตัดสินความ ให้ตัดสินคดีอย่างถ้อยถี่ อย่าเห็นแก่สินจ้างรางวัล หากละเมิดโทษปาราชิก 10 2) บุคคลทำร้ายชีวิตพระมหากษัตริย์โทษปาราชิก 2 3) บุคคลขโมยของโทษปาราชิก 3 4) บุคคลสมสู่เมียคนอื่นโทษปาราชิก 4 5) เสนาอำมาตย์ใช้อำนาจข่มเหงสมสู่ลูกเมียผู้อื่น ถือว่าทำผิดตามธรรมศาสตร์ 6) หากตัดสินยังไม่เป็นที่ชอบธรรม ให้ยกเลิกการตัดสินนั้นแล้วให้ตัดสินใหม่ 7) การตัดสินคดีความต้องประกอบด้วยพยาน 2 ส่วน คือ นักบวช และผู้รักษาศีลได้ 8) พุดกลับความโทษปาราชิก 4 9) เหล่าเสนาพาริพลหลบหนี โทษปาราชิก 6 10) ทำสงครามยังไม่เสร็จหนีกลางคัน โทษปาราชิก 7 11) มหาเสนาพาริพลหนีออกจากเมืองโทษปาราชิก 8 12) มหาเสนาผู้การบริหารบ้านเมืองไม่ร่วมประชุมโทษปาราชิก 9

2.2.7 โลกธรรม

โลกธรรม คือ ธรรมที่ประจำโลก ธรรมดาของโลก มี 8 อย่าง คือ มีลาภ ไม่มีลาภ มียศ ไม่มียศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ในคัมภีร์สร้อยสายคำได้กล่าวถึงโลกธรรมดังที่ปรากฏว่า “...บัดนี้จักจาโลกธรรมทั้ง 8 บาลี้ตั้งว่าดังนี้...” (13/2/3-13/2/4) เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าโลกธรรมที่กล่าวนั้นหมายถึงราชธรรม หรือธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินซึ่งโดยทั่วไปมี 10 ประการ คือ 1. ทาน 2. ศีล 3. ปริจจาคะ 4. อาชวชะ 5. มัททวะ 6. ตบะ 7. อักโกธะ 8. อวิหิงสา 9. ขันติ 10. อวิโรธนะ

คัมภีร์สร้อยสายคำได้กล่าวถึงโลกธรรมไว้ว่ามี 8 ประการ แต่สามนำมาตีความได้เพียง 6 ข้อ ได้แก่ 1. ทาน 2. ศีล 3. ปริจจาคะ 4. อชฺชว 5. ตบะ 6. อุกโกธ

2.2.8 กฎหมายค่าคน

1) ค่าพ่อคนตายโทษ 35 ทัด 2) ค่าพ่อคนเป็น 30 ทัด 3) ค่าแม่คนตาย 30 ทัด 4) ค่าแม่คนเป็น 1 ชั่ง 5) ค่าลูกคนตาย 1 ชั่ง 6) ค่าลูกผู้ชายเป็น 15 7) ค่าลูกผู้หญิงตาย 15 8) ค่าลูกผู้หญิงเป็น 12 บาท 9) ค่าหลานผู้ชายตาย 12 บาท 10) ค่าหลานผู้ชายเป็น 6 ตำลึง 1 บาท 11) ค่าหลานผู้หญิงตาย 8 ตำลึง 12) ค่าหลานผู้หญิงเป็น 4 ตำลึง

2.2.9 กฎหมายคัมของเครื่องปลูกของสวน

1) บุคคลใดตัดต้นกล้วย ตัดใบตองกล้วยมึงกล้วยแนนผู้อื่น ปรับ 10 บาท ขุดต้นทิ้ง ปรับ 5 ตำลึง 2) บุคคลใดฆ่าไก่ขวัญผู้อื่น ปรับ 10 บาท ฆ่า 1 ตัวชดใช้ค่า 2 ตัว 3) บุคคลใดขโมยผัสดัด ปรับ 5 สลึง ผัสดัดปรับ 10 สลึง ผัสดัดปรับ 5 บาท ผัสดัดปรับ 10 บาท ผัสดัดปรับ 5 ตำลึง 4) ผัสดัด 5 ครั้ง ผัสดัดปาราชิก 9 ปรับ 2 ชั่ง 4) ผัสดัด 151 ครั้ง จำคุก 3 เดือน และเลี้ยงช้างให้ราชการอีก 3 ปี

2.2.10 กฎหมายเสพสังวาสสัตว์

1) พ่อเสพสังวาสควาย โทษ 10 บาท 2) ลูกเสพสังวาสควาย โทษ 5 บาท 3) หลานเสพสังวาสควาย โทษ 10 สลึง 4) พ่อเสพสังวาสสุนัข โทษ 6 บาท 5) ลูกเสพสังวาสสุนัข โทษ 4 บาท 6) หลานเสพสังวาสสุนัข โทษ 6 สลึง 7) พ่อเสพสังวาสม้า โทษ 3 ตำลึง 8) ลูกเสพสังวาสม้า โทษ 6 บาท 9) หลานเสพสังวาสม้า โทษ 3 บาท

2.2.11 มาตรการราคาสัตว์

ช้างตาย 35 ทัด ช้างเป็น 30 ทัด แม่ช้างตาย 30 ทัด แม่ช้างเป็น 1 ชั่ง 5 ตำลึง พ่อม้าตาย 62 บาท พ่อม้าเป็น 6 ตำลึง แม่ม้าตาย 5 ตำลึง 2 บาท แม่ม้าเป็น 5 ตำลึง พ่อควายตาย 4 ตำลึง พ่อควายเป็น 2 ตำลึง แม่ควายตาย 3 ตำลึง แม่ควายเป็น 10 บาท ลูกควายตัวเมีย 1 บาท ตัวผู้ 2 บาท ลูกม้าตัวเมีย 3 บาท ตัวผู้ 6 บาท ลูกช้างออกใหม่ ช้างพัง 6 บาท ช้างพลาย 3 ตำลึง สัตว์เลี้ยงเข้าทำลายเรือกสวนไร่นา เสียค่าปรับ 5 บาท

2.2.12 กฎหมายลักทรัพย์

1) ขโมยข้อมโทษ 5 บาท 2) ขโมยไซโทษ 6 สลึง 3) ขโมยชุดโทษ 3 บาท 4) ขโมยตุ้มโทษ 6 สลึง 5) ขโมยไถโทษ 10 บาท 6) ขโมยคราดโทษ 2 ตำลึง 7) ขโมยแอกโทษ 1 บาท 8) ขโมยอ้อมโทษ 2 สลึง 9) ขโมยไถไม่ไช้ฤดูทำนาโทษ 5 บาท 10) ขโมยคราดไม่ไช้ฤดูทำนาโทษ 4 บาท 11) ขโมยแอกไม่ไช้ฤดูทำนาโทษ 2 สลึง

2.2.13 ปาราชิกภายนอกศาสนา

ปาราชิกภายนอกศาสนาเป็นข้อปฏิบัติของพระมหากษัตริย์และเสนาอำมาตย์ ปรากฏในคัมภีร์สรัสยสาส์นว่า “...ปาราชิกกับท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ภายนอกศาสนามี 9 ประการ...” (26/2/4-5) ปาราชิกภายนอกประกอบด้วย 9 ข้อ ดังนี้ 1) พระมหากษัตริย์ไม่ปฏิบัติตามหลักคำของบ้านเมือง 2) ปองร้ายพระมหากษัตริย์ 3) ออกจากสนามรบขณะกำลังทำศึก 4) ด่าทอนางปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

สนม 5) ขโมยของจากคลังหลวง 6) น้อราชฎ์บังหลวง 7) ขณะประชุมไม่ออกความคิดเห็น เมื่อเสร็จสิ้นการประชุมแล้วจึงออกความเห็น 8) ไม่รู้สึกยินดียินร้ายกับการประชุม 9) ไม่ใส่ใจการบริหารบ้านเมือง

เมื่อเราพิจารณาถึงปาราชิก 9 หรือปาราชิกภายนอกศาสนาแล้ว จะพบว่า เป็นข้อปฏิบัติของเหล่าเสนาอำมาตย์ นักปกครองที่ต้องเอาใจใส่ต่อการบริหารบ้านเมือง ซึ่งปาราชิก 9 สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชื่อว่า อปริหานิยธรรม คือ ธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ประกอบด้วย 1. หมั่นประชุม 2. ประชุมและเลิกประชุมอย่างพร้อมเพรียง 3. ไม่ถืออำนาจใจบัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติ 4. เคารพนบถผู้อื่น 5. ไม่ข่มเหงสตรี 6. เคารพบุชณียสถานในศาสนา 7. ให้ความคุ้มครองบรรพชิต

2.2.14 ปกิมกะโทษ

ปกิมกะโทษคือข้อปฏิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ ตัวอย่างเช่น “...อย่าตัดเส อย่าพะแลหวน อย่าตามปะนม อย่าถ่มสละหลุด อย่าชู้ตธรรณี อย่าตีโอด...” (26/1/5-26/2/4)

2.3 การใส่สินไหม

การใส่สินไหม มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ปรับไหม คือ การให้ผู้กระทำความผิดหรือกระทำละเมิดชำระเงินค่าสินไหมทดแทน การใส่สินไหมคัมภีร์สร้อยสายคำจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ การใส่สินไหมตามข้ออาบัติพระภิกษุ และการใส่สินไหมตามคักดินา ดังนี้

2.3.1 การใส่สินไหมตามข้ออาบัติของพระภิกษุ

ข้ออาบัติพระธรรมวินัยจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ ครุกาบัติหรืออาบัติหนัก และลหุกาบัติหรืออาบัติเบา ยังจำแนกได้เป็นอาบัติที่แก้ไขได้และแก้ไขไม่ได้ อาบัติหนักและแก้ไขไม่ได้ได้แก่ ปาราชิก อาบัติหนักและสามารถแก้ไขได้ ได้แก่ สังฆาติเสส อาบัติที่เป็นอาบัติเบาและสามารถแก้ไขได้ ได้แก่ ฤทธัจจย ปาจิตตีย์ ทุกกฏ และทพภาสิต

คัมภีร์สร้อยสายคำได้มีการนำเอาข้ออาบัติไปใช้ในการตัดสินข้อปฏิบัติ เช่น หากทำความผิดร้ายแรง จะมีโทษเป็นปาราชิก หากทำความผิดรองลงมาจะมีโทษเป็นสังฆาติเสสเรื่อยไปตามลำดับ ซึ่งโทษในแต่ละข้อจะมีการกำหนดค่าโทษไว้ต่างกัน

ปาราชิกเป็นอาบัติที่ร้ายแรงที่สุดในข้ออาบัติของพระภิกษุ หากภิกษุใดต้องอาบัตินี้จะพ้นจากภิกษุทันที การปรับอาบัติปาราชิกในคัมภีร์สร้อยสายคำนอกจากจะพ้นจากความเป็นภิกษุแล้วต้องเสียเป็นค่าปรับอีกด้วย โทษปาราชิกที่ปรากฏในคัมภีร์สร้อยสายคำมีกำหนดไว้ถึง 9 ขั้นด้วยกัน โดยมีค่าปรับที่แตกต่างกันไปตามแต่ละขั้น และสถานะ ดังตารางแสดงตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงตัวอย่างค่าปรับปาราชิกชั้นต่าง ๆ

ลำดับปาราชิก	พระสงฆ์	ฆราวาส	
		ผู้หญิง	ผู้ชาย
ปาราชิก 1	18 ตำลึง	4 ตำลึง	8 ตำลึง
ปาราชิก 2	12 บาท	5 ตำลึง	10 ตำลึง
ปาราชิก 3	ไม่ปรากฏ	7 ตำลึง 2 บาท	15 (ตำลึง)

2.3.2 ใส่สินไหมตามคักดินา

การใส่สินไหมตามคักดินากำหนดโทษไว้ 4 ชั้น ได้แก่ 1. ชั้นชั้นไหม 2. ชั้นชั้นแปลง 3. ชั้นชั้นสมมา และ 4. ชั้นชั้นค่าคอ ลำลิต บั้วสะหวัน (1993: 3) ได้กล่าวถึงโทษ 4 สถานนี้ไว้ว่า “ชั้นค่าคอ” เป็นชั้นมหันตโทษ “ชั้นไหม” เป็นโทษค่อนข้างหนัก “ชั้นแปลง” เป็นโทษปานกลาง “ชั้นสมมา” เป็นโทษสถานเบา

บัวริน วังศิริ (2553: 87-88 อ้างถึงใน ชวนาการ จันนาเวช, 2560: 22-23) อธิบายลักษณะโทษชั้นต่าง ๆ ดังนี้ โทษชั้นชั้นไหม เป็นโทษปรับไหม ซึ่งจะปรับเป็นเงินมากน้อยตามแต่ยศศักดิ์ โทษชั้นชั้นแปลง เป็นโทษซ่อมแซมในกรณีที่สร้างความเสียหายให้แก่ข้าวของหรือสิ่งปลูกสร้าง ชั้นชั้นสมมา เป็นชั้นที่ทำให้ผู้กระทำผิดขอมาแก่ผู้เสียหาย ในบางครั้งหากเป็นโทษที่สร้างความเสียหาย เช่น การขโมยอุปกรณ์ทำนา ผู้กระทำผิดต้องชดใช้ค่าของที่ขโมยไปด้วย ชั้นชั้นค่าคอ เป็นโทษประหาร ส่วนใหญ่เป็นคดีร้ายแรง เช่น ทำร้ายผู้อื่นให้ถึงแก่ชีวิต เมื่อต้องโทษประหารชีวิตก็ต้องไถ่ชีวิตด้วยเงินเท่ากับจำนวนค่าคอ

การปกครองในอดีตมีการปกครองที่เรียกว่า “อาญาสี่” เป็นตำแหน่งปกครองหัวเมืองตามธรรมเนียมอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งกำหนดตำแหน่งสำคัญไว้ 4 ตำแหน่ง คือ เจ้าเมืองอุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งเสนาบดี ที่อยู่ลำดับต่อจากอาญาสี่ และตำแหน่งพิเศษที่อาญาสี่แต่งตั้งขึ้น (ธวัช ปุณโณทก, 2542: 5210) ซึ่งแต่ละชั้นมีการกำหนดค่าโทษไว้แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชั้นโทษและตามตำแหน่งคักดินา ในคัมภีร์สร้อยสายคำได้ปรากฏตำแหน่งคักดินาถึง 10 ตำแหน่ง ได้แก่ พันนาหัวเค็ก เพียโนนา แสนโนนา หมั้นโนนา ไพรน้อย เพียนนอก นาเมือง แสนนอกเมือง หมั้นนอกเมือง หัวท้าวนอกเมือง หม่อมบ่านนอกเมืองผู้วิจยไดยกมานำเสนอเพียง 5 ตำแหน่งดังตารางที่ 3 ตารางที่ 3 ตารางแสดงการปรับโทษชั้นต่าง ๆ ตามคักดินา

ตำแหน่ง	ชั้นโทษ		
	ชั้นค่าคอ	ชั้นไหม	ชั้นแปลง
พันนาหัวเค็ก	1,600 บาท	800 บาท	400 บาท
เพียโนนา	1,400 บาท	700 บาท	302 บาท
แสนโนนา	1,200 บาท	600 บาท	300 บาท

หมื่นในนา	800 บาท	400 บาท	200 บาท
ไพร่น้อย	400 บาท	200 บาท	100 บาท

โดยเทียบข้อบัตินของพระภิกษุกับการใส่สินไหมแล้วจะพบว่า ปาราชิกเทียบได้กับชั้นค่าคอ สังฆาติเสสเทียบได้กับชั้นไหม ฤทธัจจยเทียบได้กับชั้นแปง ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎ และพุทธานุสเถ เป็นชั้นสมมา

การใส่สินไหมที่ปรากฏในคัมภีร์มีชื่อเรียก ดังนี้ 1) ปาราชิก 2) สังฆาติเสส 3) ฤทธัจจย 4) ปาจิตตีย์ 5) ปาฏิเทสนียะ 6) ทุกกฎ 7) พุทธานุสเถ 8) ชั้นค่าคอ 9) ชั้นไหม 10) ชั้นแปง และ 11) ชั้นสมมา ซึ่งสินไหมมีโทษแตกต่างกันไปตามแต่ละฐานะ เพศ และศักดิ์นา

อภิปรายผล

ต้นฉบับคัมภีร์สร้อยสายคำ เป็นเอกสารใบลาน จำนวน 1 ผูก แต่เดิมจำนวน 30 ลาน สูญหาย 1 ลาน คือลานที่ 22 ปัจจุบันคงเหลือ 29 ลาน 58 หน้าลาน เอกสารใบลานวัดสำโรงใหญ่ ตำบลสำโรง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดศรีสะเกษ อักษรไทยน้อย หน้าลานละ 6 บรรทัด

คัมภีร์สร้อยสายคำมีเนื้อหาที่กล่าวถึงการปกครองผู้คนในสังคม จำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นข้อปกครองของบรรพชิต หรือส่วนศาสนจักร และส่วนที่ 2 เป็นข้อปกครองของฆราวาส หรือส่วนอาณาจักร การปกครองฝ่ายศาสนจักรจะยึดหลักการปกครองตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก การปกครองฝ่ายอาณาจักร ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 14 ข้อ ได้แก่ 1) กฎหมายอุปจาร 2) กฎหมายกล่าวริษยา 3) กฎหมายละเมิดอกุศลกรรม 4) กฎหมายเล่นขู้ 5) เมีย 12 จำพวก 6) ข้อประพฤตินอกศาสนา 7) โลกธรรม 8) กฎหมายค่าคน 9) กฎหมายคุ้มครองเครื่องปลูกของสวน 10) กฎหมายเสพสังวาสสัตว์ 11) มาตรการราคาสัตว์ 12) กฎหมายลักทรัพย์ 13) ปาราชิกภายนอกศาสนา และ 14) ปกิณกะโทษ

บทลงโทษที่ปรากฏมีการกำหนดโทษตามพระวินัยและกำหนดโทษตามลักษณะโทษชั้นต่าง ๆ การกำหนดตามพระวินัยมีทั้งสิ้น 7 ข้อ หรืออาบัติ 7 ประการ ดังนี้ 1) ปาราชิก 2) สังฆาติเสส 3) ฤทธัจจย 4) ปาจิตตีย์ 5) ปาฏิเทสนียะ 6) ทุกกฎ และ 7) พุทธานุสเถ และโทษตามลักษณะโทษชั้นต่าง ๆ 4 ชั้น ดังนี้ 1) ชั้นไหม 2) ชั้นแปง 3) ชั้นสมมา และ 4) ชั้นค่าคอ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบกับต้นฉบับอื่นในท้องถิ่นต่าง ๆ
2. ควรศึกษาฉบับปริวรรตของผู้อื่นเทียบเคียง

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). **พระวินัยปิฎก (Vinaya Pitaka)**.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชวนากร จันนาเวช. (2560). **กฎหมายโบราณ จากเอกสารโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**.
มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2542). “ใส่สินไหม : กฎระเบียบ” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 14**.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมาคารไทยพาณิชย์.
- _____. (2542). “อาญาสี่ : ระบอบการปกครอง” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 15**.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมาคารไทยพาณิชย์.
- ปรีชา พิณทอง. (2532). **สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ = Isan-Thai-English dictionary /**
โดย ปรีชา พิณทอง. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.
- พระปลัดอำพร กุศลจิตโต. (2541). **อีสานเมืองน่ารู้ : ตอนกองหทัยศอีสาน**. กรุงเทพฯ: พิทักษ์อักษร.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 27.
กรุงเทพฯ: พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ:
ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิลาวรรณ มหาราช และประสาน กมลพุทธ. (2555). **กฎหมายและจารีตการควบคุมทาง**
สังคมอีสาน: กรณีศึกษาจังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
มหาสารคาม.
- สำลิต บัวสีสะหวัด. (1993). **คัมภีร์พระธรรมศาสตร์หลวง กฎหมายโบราณลาว**. เวียงจันทน์:
กระทรวงศึกษาธิการ.
- อำนาจ พรหมกลัป และ ศิวะ ศรีโกคางกุล. (2560). **กฎหมายโบราณอีสานในสยาม: การปกครองท้องถิ่น**
สาเกตุนคร พ.ศ. 2397 – 2414. ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 10(1),
647-655.
- เอกสารโบราณ**
- สร้อยสายคำ**. ไม่ปรากฏปีที่จาร. วัดสำโรงใหญ่ ตำบลสำโรง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ.
อักษรไทยน้อย. 1 ผูก 58 หน้าลาน